Φίλη μαθήτρια, φίλε μαθητή,

Στο συγκεκριμένο βοήθημα για την «Ομήρου *Οδύσσεια*» που διδάσκεται στην Α΄ τάξη Γυμνασίου, λαμβάνοντας υπόψη μας τη διδακτέα ύλη και τον χρόνο διδασκαλίας της, προσπαθήσαμε να επικεντρώσουμε την ανάλυσή μας στους βασικούς διδακτικούς στόχους κάθε ενότητας. Συγχρόνως προσπαθήσαμε να βοηθήσουμε στην κατανόηση της υπόθεσης του έπους, της περίτεχνης τεχνικής του και του ομηρικού κόσμου, όπως προβάλλει μέσα απ' αυτό.

Η ανάλυση περιλαμβάνει:

- ✓ Σύνδεση με τα προηγούμενα
- ✓ Περιληπτική απόδοση
- ✓ Ερμηνεία λέξεων ή φράσεων
- ✓ Πραγματολογικά στοιχεία
- ✓ Στοιχεία υλικού πολιτισμού
- ✓ Στοιχεία δομής
- ✓ Αξίες – αντιλήψεις – έθιμα – θεσμούς – κοινωνικοπολιτική οργάνωση
- ✓ Ηθογράφηση προσώπων
- ✓ Στοιχεία τεχνικής
- ✓ Απαντήσεις στα Θέματα για συζήτηση – εργασίες
- ✓ Απαντήσεις στις ερωτήσεις για τα Παράλληλα κείμενα
- ✓ Απαντήσεις σε ερωτήσεις που συνοδεύουν εικόνες του σχολικού βιβλίου
- ✓ Απαντήσεις στις διαθεματικές δραστηριότητες
- ✓ Συμπληρωματικές ερωτήσεις με τις απαντήσεις τους.

Ανάλογα, βέβαια, με το περιεχόμενο κάθε ενότητας, σχολιάζονται και ειδικότερα θέματα, ενώ συμπληρωματικά σχόλια ή απόψεις μελετητών παρατίθενται κάποιες φορές σε πλαίσια στο πλάι των σελίδων.

Επίσης, στο τέλος κάποιων ενοτήτων προτείνονται και Κριτήρια αξιολόγησης. Οι απαντήσεις των Κριτηρίων αλλά και των Συμπληρωματικών ερωτήσεων δίνονται στο τέλος του βιβλίου.

Σχετικά με ραψωδίες που στο σχολικό βιβλίο υπάρχει μόνο περιληπτική τους αναδιήγηση, γίνεται σύντομη αναφορά, όπου επισημαίνονται τα βασικά σημεία τους και επιχειρείται η σύνδεσή τους με τις ραψωδίες που προηγούνται και με εκείνες που έπονται, προκειμένου να κατανοηθεί η λειτουργική τους θέση μέσα σ' ολόκληρη την ποιητική σύνθεση.

Θεώνη Ντρίνια

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11
Χρονοδιάγραμμα της επιστροφής του Οδυσσέα 24
Πίνακας χρόνου-τόπου δράσης της *Οδύσσειας* 24
ΜΕΡΟΣ 1ο: «ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ» (α-δ) 27
Ενότητα 1η: α 1-25 29
Ενότητα 2η: α 26-108 40
1ο Κριτήριο αξιολόγησης 59
Ενότητα 3η: α 109-173 61
2ο Κριτήριο αξιολόγησης 81
Ενότητα 4η: α 174-360 83
Ενότητα 5η: α 361-497 104
3ο Κριτήριο αξιολόγησης 121
Ανακεφαλαίωση της α ραψωδίας 123
Ενότητα 6η: β, γ, δ 259-315/627-632 125
ΜΕΡΟΣ 2ο: «ΝΟΣΤΟΣ» (ε-ν 209) 141
Ενότητα 7η: ε 1-165 143
Ενότητα 8η: ε 165-310 162
4ο Κριτήριο αξιολόγησης 181
Ενότητα 9η: ε 311-420 183
Ενότητα 10η: ε 421-552 198
5ο Κριτήριο αξιολόγησης 213
Ενότητα 11η: ζ 139-259 215
6ο Κριτήριο αξιολόγησης 241
Ενότητα 12η: η, θ 102-302/434-461 243
Ενότητα 13η: θ 550-668, ι 1-41 258
Ενότητα 14η: ι 240-512 273
Ενότητα 15η: ι 513-630 293
7ο Κριτήριο αξιολόγησης 302
Ενότητα 16η: κ, λ 99-249 304
Ενότητα 17η: λ 376-433/522-604 319
Ενότητα 18η: μ, ν 1-209 329
ΜΕΡΟΣ 3ο: «ΜΝΗΣΤΗΡΟΦΟΝΙΑ» (ν 210-ω) 343
Ενότητα 19η: ν 210-464 345
Ενότητα 20ή: ξ, ο, π 362
Ενότητα 21η: π, 1-172 369
Ενότητα 22η: π 185-336 382
8ο Κριτήριο αξιολόγησης 392

Ενότητα 23η: ρ 394
Ενότητα 24η: τ 112-632, υ 402
Ενότητα 25η: φ 303-473 416
Ενότητα 26η: χ 1-446 426
Ενότητα 27η: ψ 89-381 439
9ο Κριτήριο αξιολόγησης 453
Ενότητα 28η: ω 265-377/501-580 455
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ* 467
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ στις συμπληρωματικές ερωτήσεις και τα κριτήρια αξιολόγησης 485
Βιβλιογραφία 507

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με τη μορφή Ερωτήσεων – Απαντήσεων

1. Έπος: έννοια – περιεχόμενο – βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους

1. Τι σημαίνει έπος;

Απάντηση

Η λέξη *έπος* (< ρ. *ἔπω* = λέγω) σημαίνει λόγος, διήγηση. Ως *λογοτεχνικός όρος* όμως σημαίνει **αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο μυθολογικό, ηρωικό** ή **διδακτικό**.

2. Τι γνωρίζετε για το περιεχόμενο και τα βασικά γνωρίσματα του ηρωικού έπους; Να αναφέρετε κάποια χαρακτηριστικά ηρωικά έπη.

Απάντηση

Το ηρωικό έπος αφηγείται **κατορθώματα ηρώων και θεών**, οι οποίοι συχνά συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους. **Βασικά γνωρίσματά** του είναι τα ακόλουθα:

✓ παρουσιάζει μυθοποιημένα γεγονότα ενός μακρινού παρελθόντος σαν να είναι αληθινά.

✓ έχει αντικειμενικό χαρακτήρα· δεν εκφράζει τις προσωπικές/υποκειμενικές απόψεις του ποιητή, αλλά την κοινωνία μέσα στην οποία δημιουργείται (πρβλ. τα δημοτικά τραγούδια, που αποτελούν κι αυτά συλλογική έκφραση της κοινότητας μέσα στην οποία δημιουργούνται).

Τα πιο γνωστά ηρωικά έπη είναι τα ομηρικά ποιήματα *Ιλιάδα* και *Οδύσσεια*.

2. Ο επικός κύκλος και, ιδιαίτερα, ο τρωικός

1. Τι ονομάζουμε *Κύκλια έπη*;

Απάντηση

Κύκλια έπη ονομάζουμε ένα σύνολο επών, από τα οποία μας έχουν παραδοθεί μόνο περιλήψεις και μικρά αποσπάσματα και τα οποία βασίζονταν σε γνωστούς μύθους που αρχίζουν από τη δημιουργία του κόσμου και τελειώνουν με τον θάνατο του Οδυσσέα. Τα έπη αυτά σχηματίζουν κύκλους (= σύνολο έργων που όλα μαζί συμπληρώνουν ένα ευρύ θέμα)· π.χ. τα έπη που σχετίζονται με τον Τρωικό

πόλεμο αποτελούν τον **τρωικό κύκλο**, τα έπη που αναφέρονται στην κατάκτηση των Θηβών αποτελούν τον **θηβαϊκό κύκλο**.

2. Ποια έπη ανήκουν στον τρωικό κύκλο;

Απάντηση

Ο τρωικός κύκλος περιλαμβάνει τα ακόλουθα έξι έπη:

α. Τα **Κύπρια**: αφηγούνται την προϊστορία του Τρωικού πολέμου (τις αφορμές) και τα πολεμικά γεγονότα μέχρι την αρχή της *Ιλιάδας* (ο τίτλος τους τα συνδέει με την Κύπρο –πιθανόν συντέθηκαν από τον Στασίνο τον Κύπριο– και με την Κύπριδα Αφροδίτη, της οποίας η Κύπρος θεωρούνταν ιδιαίτερη πατρίδα.

[Η *Ιλιάς** (< Ίλιον/Τροία): αφηγείται τα γεγονότα του Τρωικού πολέμου κατά τον δέκατο χρόνο της πολιορκίας από το επεισόδιο της φιλονικίας Αχιλλέα-Αγαμέμνονα μέχρι τον θάνατο του Έκτορα.]

β. Η **Αιθιοπίς** (< Αιθίοπες): τα κατορθώματα του Αχιλλέα εναντίον του βασιλέα των Αιθιόπων Μέμνονα, ο οποίος ήταν σύμμαχος των Τρώων, και ο θάνατος του ίδιου του ήρωα.

γ. Η **Μικρά Ιλιάς**: αφηγείται τα γεγονότα μετά τον θάνατο του Αχιλλέα (από τη φιλονικία Αίαντα Τελαμώνιου-Οδυσσέα για τα όπλα του Αχιλλέα μέχρι και την είσοδο του Δούρειου Ίππου στην Τροία).

δ. Η **Ιλίου Πέρσις** (< *πέρθω* = εκπορθώ): αφηγείται τα γεγονότα κατά την άλωση της Τροίας.

ε. Οι **Νόστοι** (*νόστος* < *νέσομαι* < *νέομαι*: επανέρχομαι, επιστρέφω στην πατρίδα): αφηγούνται τις περιπέτειες των τρωικών ηρώων (εκτός του Οδυσσέα) κατά την επιστροφή τους στις πατρίδες τους.

[Η *Οδύσσεια** αφηγείται, ειδικά, τον νόστο του Οδυσσέα.]

στ. Η **Τηλεγόνεια** ή **Τηλεγονία** (< *τῆλε* [= μακριά] + *γον-* > *τηλέγονος*: ο γεννημένος μακριά από τον γονέα του) αφηγείται τα γεγονότα μετά την *Οδύσσεια*: τις περιπέτειες του Οδυσσέα μετά την επιστροφή του στην Ιθάκη μέχρι και τον θάνατό του από τον γιο του Τηλέγονο που, κατά τον μύθο, είχε αποκτήσει από την Κίρκη· ο Τηλέγονος μεγαλώνοντας αναζητούσε τον πατέρα του, τον οποίο όμως σκότωσε εν αγνοία του σε μια σύγκρουση.

Τα έξι έπη του τρωικού κύκλου, που, κατά την επικρατέστερη άποψη, θεωρούνται μεταομηρικά, μαζί με την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* συμπληρώνουν τον μύθο του Τρωικού πολέμου.

* [Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* δεν περιλαμβάνονται στα Κύκλια έπη· αναφέρθηκαν όμως παραπάνω στη σειρά που ταιριάζουν για να φανεί ο χρονολογικός και θεματολογικός συσχετισμός τους με τα έπη του Τρωικού πολέμου.]

3. *Ο χρόνος, ο χώρος και ο κόσμος των ομηρικών επών σε σχέση και με την Ιστορία*

1. Ποιο είναι το κεντρικό θέμα σε καθένα από τα δύο ομηρικά έπη και πόσο χρόνο καλύπτουν τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται το καθένα;

Απάντηση

Κεντρικό θέμα της *Ιλιάδας* είναι ο θυμός του Αχιλλέα και οι συνέπειές του, που διαρκούν 51 ημέρες· ωστόσο ο ποιητής κατάφερε μέσα σ' αυτό το χρονικό διάστημα να περικλείσει ολόκληρο τον δεκαετή Τρωικό πόλεμο (μέσα από αναφορές στο παρελθόν, αναδρομές στα περασμένα, ένθετες διηγήσεις παλαιών γεγονότων, αλλά και προαναγγελίες για το μέλλον).

Η *Οδύσσεια* έχει θέμα της τον νόστο του Οδυσσέα· ο ποιητής όμως κατάφερε μέσα σε 41 ημέρες να εντάξει όλες τις μεταπολεμικές περιπέτειες του ήρωα που κράτησαν συνολικά δέκα χρόνια.

2. Σε ποια εποχή και σε ποια περιοχή συντέθηκαν τα ομηρικά έπη; Σε ποια εποχή αναφέρονται;

Απάντηση

Τα ομηρικά έπη συντέθηκαν κατά τη Γεωμετρική εποχή (1100-700 π.Χ. περίπου), ειδικότερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8ου αι. π.Χ. (η *Οδύσσεια* ίσως στις αρχές του 7ου αι. π.Χ.) στη δυτική Μικρά Ασία, όπου οι Αχαιοί είχαν ιδρύσει αποικίες από τον 11ο αι. π.Χ., όπως και στα νησιά του Αιγαίου. Σ' αυτές τις νέες πατρίδες οι άποικοι τραγουδούσαν με νοσταλγία και περηφάνια τα κατορθώματα μεγάλων παλαιών ηρώων του ελλαδικού χώρου, τα οποία συνέδεσαν και με νεότερους θρύλους για τις περιπέτειες των ναυτικών, που αφθονούσαν κατά την εποχή του αποικισμού.

Τόσο η *Ιλιάδα* όμως όσο και η *Οδύσσεια* αναφέρονται σ' ένα μακρινό παρελθόν, στη Μυκηναϊκή εποχή, και, ειδικότερα, στην εποχή του Τρωικού πολέμου, που πιθανότατα χρονολογείται στις αρχές του 12ου αι. π.Χ.

3. Από ποια εποχή προέρχονται τα πολιτισμικά στοιχεία ή οι αντιλήψεις που προβάλλουν μέσα στα ομηρικά έπη;

Απάντηση

Η απόσταση που χωρίζει την εποχή σύνθεσης των επών από την εποχή στην οποία αυτά αναφέρονται έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν σ' αυτά **πολιτιστικές διαστρωματώσεις** (πολιτισμικά στοιχεία από διαφορετικές εποχές που συνυπάρχουν χωρίς χρονική διάκριση μεταξύ τους) και **αναχρονισμοί** (μεταφορά πολιτισμικών στοιχείων μιας εποχής σε άλλη – συνήθως προγενέστερη). Τα

παλαιότερα στοιχεία προέρχονται από τη μακραίωνη ποιητική παράδοση στην οποία στηρίχτηκαν τα ομηρικά έπη, ενώ τα νεότερα από την εποχή που ζει ο ποιητής, η οποία τον επηρεάζει άμεσα. Για παράδειγμα, το ηρωικό ιδανικό του ένδοξου θανάτου, που κυριαρχούσε την εποχή του Τρωικού πολέμου, συνυπάρχει στην *Οδύσσεια* με το ιδανικό της ευτυχισμένης ζωής ως τα γηρατειά – γίνεται αναφορά στα ομηρικά έπη στη χρήση σιδήρου, ενώ πρόκειται για μέταλλο της Γεωμετρικής εποχής (εποχής του ποιητή) κι όχι της Μυκηναϊκής.

Γενικά, λοιπόν, τα ομηρικά έπη αναφέρονται σε μυθοποιημένα γεγονότα της Μυκηναϊκής εποχής (κυρίως τον Τρωικό πόλεμο), προβάλλουν όμως συγχρόνως και την εποχή κατά την οποία συντέθηκαν (Γεωμετρική εποχή) που είναι στραμμένη σε έργα ειρηνικά (ναυτιλία, εμπόριο, ανάπτυξη πόλεων) και χαρακτηρίζεται από πολιτικές συγκρούσεις (κλονίζεται ο θεσμός της βασιλείας).

4. Οι αοιδοί, οι ραψωδοί κι ο Όμηρος

1. Τι γνωρίζετε για τους αοιδούς και την τεχνική τους;

Απάντηση

Αοιδοί (< *ἄδω* < *ἀείδω* > *ἀοιδή*, *ᾠδὴ* = τραγουδώ, τραγούδι) ονομάζονταν οι παλιοί επικοί ποιητές, της προομηρικής κυρίως εποχής· η ονομασία τους αυτή οφείλεται στο γεγονός πως τραγουδούσαν τα έπη τους με τη συνοδεία κιθάρας/φόρμιγγας. Τα έργα τους τα συνέθεταν προφορικά αυτοσχεδιάζοντας βοηθούμενοι, όπως πίστευαν, από τη Μούσα, η οποία θεωρούσαν πως τους υπαγόρευε τα θέματα που επέλεγαν να τραγουδήσουν (γι' αυτό και δεν φρόντιζαν να μας κάνουν γνωστό το όνομά τους). Τα έπη τους τα τραγουδούσαν σε συμπόσια, κυρίως ανακτορικά, ή σε εορταστικές εκδηλώσεις της κοινότητας. Οι αοιδοί, βέβαια, μπορούσαν να αυτοσχεδιάζουν, γιατί εκτός από το αναμφισβήτητο ταλέντο τους εκπαιδεύονταν σε κάποιες ειδικές τεχνικές προφορικής σύνθεσης που τις μάθαιναν κοντά σε κάποιον παλαιότερο αοιδό, είτε γονιό είτε φτασμένο δάσκαλο. Μάθαιναν δηλαδή τους θρύλους για τα σημαντικά γεγονότα και τους ήρωες του λαού τους και απομνημόνευαν τυποποιημένα στοιχεία, όπως συνδυασμούς επιθέτων, ουσιαστικών, φράσεις ή στίχους ή ολόκληρες σκηνές (π.χ. τέλεσης μιας θυσίας, παροχής φιλοξενίας κ.λπ.). Στην απομνημόνευση τους βοηθούσε και ο δακτυλικός εξάμετρος στίχος, που είχε καθιερωθεί ως στίχος του έπους. Έτσι, είχαν πρόχειρο ένα υλικό που το προσάρμοζαν στο τραγούδι που επέλεγαν κάθε φορά να πουν. Αυτοσχεδίαζαν, λοιπόν, αλλά καλά εξοπλισμένοι για το έργο τους.

2. Τι γνωρίζετε για τους ραψωδούς;

Απάντηση

Οι **ραψωδοί** (< *ῥάπτω* + *ᾠδὴ*) διαδέχτηκαν εξελικτικά τους αοιδούς· αυτοί

όμως δεν αυτοσχεδίαζαν και συνήθως δεν δημιουργούσαν νέα δικά τους έργα. Αρχικά φαίνεται (όπως δηλώνει και η ετυμολογία της ονομασίας τους) πως συνέρραπταν (συναρμολογούσαν) ποιήματα, όμως κατέληξαν να απομνημονεύουν έτοιμα καταγραμμένα έπη (άλλων ή δικά τους) και να τα απαγγέλλουν ρυθμικά, κρατώντας ραβδί, σύμβολο εξουσίας δοσμένης από τους θεούς. Δεν ζούσαν επίσης σε ανάκτορα, αλλά ανήκαν σε επαγγελματικά σωματεία, ταξίδευαν από τόπο σε τόπο και παρουσίαζαν τα έπη (κυρίως τα ομηρικά) σε ανοιχτούς χώρους, κυρίως στις μεγάλες γιορτές των Ελλήνων, όπου γίνονταν και ραψωδικοί αγώνες. Έτσι, τα έπη ακούγονταν παντού, όπου υπήρχαν Έλληνες.

3. Τι γνωρίζετε για τον Όμηρο και τη σχέση του με τους ραψωδούς;

Απάντηση

Ο Όμηρος πιστεύεται ότι έζησε κατά τον 8ο αι. π.Χ. (ίσως μέχρι και τις αρχές του 7ου) στην Ιωνία, χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η πατρίδα του. Εφτά πόλεις τον διεκδικούν, με πιθανότερες τη Σμύρνη και τη Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, πράγμα όμως που θεωρείται απίθανο. Ο Όμηρος φαίνεται πως ήταν ένας ποιητής που ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, τα οποία πρέπει να συνέθετε χρησιμοποιώντας γραφή: ίσως και να είναι ο πρώτος που κράτησε ραβδί, εγκαινιάζοντας το είδος των ραψωδών. Αποτελεί, θα λέγαμε, το τέλος της δημιουργικής περιόδου της επικής ποίησης (οι επόμενες γενιές επικών ποιητών, οι ραψωδοί, δεν συνέθεταν συνήθως νέα δικά τους έργα).

5. *Το ομηρικό ζήτημα – Οι πηγές της «Οδύσσειας» Η σύνθεση των ομηρικών επών*

1. Τι εννοούμε με τον όρο «ομηρικό ζήτημα» και ποια είναι τα βασικότερα σημεία του;

Απάντηση

Με τον όρο «ομηρικό ζήτημα» εννοούμε όλα εκείνα τα ερωτήματα που προέκυψαν από την έλλειψη εξακριβωμένων στοιχείων για τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή, καθώς και ορισμένα προβλήματα που ανέδειξε η εξονυχιστική μελέτη των ομηρικών επών. Τα κυριότερα σημεία του ομηρικού ζητήματος είναι τα ακόλουθα:

- ✓ Υπήρξε ο Όμηρος ή είναι πρόσωπο πλαστό/φανταστικό;
- ✓ Αν υπήρξε, είναι ο ίδιος ποιητής και της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*;
- ✓ Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* συντέθηκαν με βάση ένα ενιαίο σχέδιο ή δημιουργήθηκαν από έναν αρχικό πυρήνα, που επεκτάθηκε με προσθήκες από τους ραψωδούς ή με ένωση μικρότερων επών;

  Στα ερωτήματα αυτά δεν έχει δοθεί ακόμα οριστική απάντηση· έτσι, η ομηρική έρευνα συνεχίζεται.

2. Ποιες είναι σήμερα οι επικρατέστερες απόψεις σχετικά με το ομηρικό ζήτημα;

Απάντηση

Οι επικρατέστερες απόψεις σήμερα σχετικά με το ομηρικό ζήτημα είναι οι ακόλουθες:

- Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* αποτελούν έργα ενός ιδιαίτερα προικισμένου ποιητή, ο οποίος μπορεί να μην είναι ο ίδιος και για τα δύο έπη (μπορεί ο ποιητής της *Οδύσσειας* να υπήρξε αντάξιος μαθητής του ποιητή της *Ιλιάδας*/του Ομήρου). Ο ποιητής των δύο αυτών έργων χρησιμοποίησε (περισσότερο ή λιγότερο) τη γραφή κι έτσι μπόρεσε να συνθέσει εκτεταμένα ποιήματα, αντλώντας όμως στοιχεία και από άλλες πηγές, όπως, φυσικά, η μακραίωνη επική παράδοση, στοιχεία από την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική κατάσταση της εποχής του (β′ μισό 8ου π.Χ. αι.) κ.λπ.
- Ο ποιητής μεταπλάθει τα στοιχεία που αντλεί από τις διάφορες πηγές του και τα προσαρμόζει σε ένα δικό του σχέδιο, διατηρώντας, βέβαια, τις βασικές παραδόσεις για τους ήρωες, αλλά βλέποντάς τα όλα με ένα νέο πρίσμα, πιο ηθικό και πιο ανθρώπινο. Ειδικά για την *Οδύσσεια*, συνδέει τα στοιχεία που αντλεί από διάφορες πηγές με τον κεντρικό του ήρωα, τον Οδυσσέα, και την οικογένειά του και τα περιορίζει χρονικά σε 41 μέρες. Δημιουργεί έτσι προσωπικά έργα που χαρακτηρίζονται από ενότητα και φέρουν τη σφραγίδα της μεγαλοφυΐας του ποιητή τους.

3. Ποιες είναι οι πηγές που χρησιμοποίησε ο ποιητής για τη σύνθεση της *Οδύσσειας*;

Απάντηση

Οι πηγές της *Οδύσσειας* είναι:

✓ η μακραίωνη επική παράδοση, κυρίως η σχετική με τον Τρωικό πόλεμο.

✓ η λαϊκή μυθιστορία του ξενιτεμένου, καθώς και η μυθιστορία της κόρης που δοκιμάζει σε αγώνα τους υποψήφιους μνηστήρες για να διαλέξει τον καλύτερο.

✓ μυθοποιημένες περιπέτειες ναυτικών και πολλά στοιχεία παραμυθιών.

✓ στοιχεία από την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική κατάσταση της Γεωμετρικής εποχής, ιδιαίτερα του β′ μισού του 8ου π.Χ. αι. (της εποχής του ποιητή).

6. Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών

1. Ποια στοιχεία καταδεικνύουν την αξία των ομηρικών επών;

Απάντηση

Στοιχεία που φανερώνουν την αξία των ομηρικών επών είναι:

✓ Το γεγονός πως νίκησαν τον χρόνο· διασώθηκαν δηλαδή ολόκληρα, σε αντίθεση με τα Κύκλια έπη.

✓ Για πολλούς αιώνες ψυχαγωγούσαν και δίδασκαν τους αρχαίους Έλληνες στις γιορτές τους, ενώ αποτελούσαν μάθημα για τα παιδιά τους στο σχολείο: από αυτά μικροί και μεγάλοι μάθαιναν την ιστορία και τη θρησκεία τους, γνώριζαν τον άνθρωπο από την καλή και την κακή του πλευρά και έπαιρναν διδάγματα ζωής (ο Πλάτων σημειώνει: «όλη την Ελλάδα έχει μορφώσει αυτός ο ποιητής»)· και στα νεότερα χρόνια όμως διδάσκονται, διαβάζονται και σχολιάζονται σ' όλο τον κόσμο.

✓ Άσκησαν τεράστια επίδραση στην αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία και τέχνη (κυρίως στην αγγειογραφία, αλλά και στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στη μικροτεχνία) και συνεχίζουν να εμπνέουν λογοτέχνες, καλλιτέχνες, σκηνοθέτες, καρτουνίστες (Έλληνες και ξένους).

7. *Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών και η διαίρεσή τους σε ραψωδίες*

1. Πότε έγινε και για ποιον λόγο η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών;

Απάντηση

Η επίσημη καταγραφή των ομηρικών επών φαίνεται ότι έγινε στην Αθήνα κατά τον 6ο π.Χ. (την εποχή μάλλον που κυβερνούσε ο τύραννος Πεισίστρατος ή ο γιος του Ίππαρχος, το 560-510 π.Χ.), για να υποχρεώνονται οι ραψωδοί να απαγγέλλουν τα έπη στη γιορτή των Παναθηναίων, με βάση το κείμενο της επίσημης, ας πούμε, έκδοσης, ώστε να αποφεύγονται έτσι οι παρεμβολές.

2. Τι γνωρίζετε για τη διαίρεση των ομηρικών επών σε ραψωδίες;

Απάντηση

Τον 3ο αι. π.Χ. η *Ιλιάδα* (15.633 στίχοι) και η *Οδύσσεια* (12.110 στίχοι) χωρίστηκαν η καθεμιά σε 24 (άνισες) ραψωδίες (στα μέρη δηλαδή που απαγγέλλονταν το ένα μετά το άλλο από τους ραψωδούς).

Οι ραψωδίες της *Οδύσσειας* δηλώνονται με τα μικρά γράμματα του ελληνικού αλφάβητου, ενώ της *Ιλιάδας* με τα κεφαλαία. Επίσης για κάθε ραψωδία υπάρχει κι ένας τίτλος που αποδίδει το περιεχόμενό της.

Ο χωρισμός των ομηρικών επών σε 24 ραψωδίες αποδίδεται στον Ζηνόδοτο τον Εφέσιο (325-260 π.Χ.), τον πρώτο από τους μεγάλους Αλεξανδρινούς γραμματικούς (δηλαδή φιλολόγους). Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι επίσης ήταν εκείνοι που καθιέρωσαν έναν τίτλο για κάθε ραψωδία.

8. Τα βασικά θέματα και προβλήματα της «Οδύσσειας»

1. Ποιο είναι το κεντρικό θέμα της *Οδύσσειας*;

Απάντηση

Κεντρικό θέμα της *Οδύσσειας* είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης Οδυσσέα να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι και στον λαό του. Συμπληρωματικό θέμα αποτελεί η αναζήτηση του Οδυσσέα από τον γιο του, τον Τηλέμαχο. Έτσι, η δράση διεξάγεται τόσο στην ξενιτιά όσο και στην πατρίδα.

2. Ποια προβλήματα αναδεικνύονται μέσα από την *Οδύσσεια*;

Απάντηση

Η *Οδύσσεια* αναδεικνύει τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά τον Τρωικό πόλεμο, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή, κατά την οποία οι *ευγενείς* αποκτούν δύναμη και αμφισβητούν την κληρονομική βασιλεία. Γι' αυτό και το ηρωικό στοιχείο της *Οδύσσειας* διαφέρει από εκείνο της *Ιλιάδας*· ο ηρωισμός της *Οδύσσειας* δεν είναι κυρίως πολεμικός, αλλά αγώνας καρτερικός για επιβίωση και επίτευξη των στόχων που θέτει κάποιος. Η *Οδύσσεια* λοιπόν μπορεί να χαρακτηριστεί μεταπολεμικό έπος.

Διαίρεση της «Οδύσσειας» σε 3 μέρη

1. Σε πόσα και ποια μέρη διακρίνεται η *Οδύσσεια*;

Απάντηση

Με βάση τον Οδυσσέα και την Ιθάκη, η *Οδύσσεια* διακρίνεται σε **3 μέρη**:

α. Η Ιθάκη χωρίς τον Οδυσσέα (ραψ. α-δ)· πρωταγωνιστεί ο Τηλέμαχος, ο οποίος αναζητά τον πατέρα του → «**Τηλεμάχεια**».

β. Ο αγώνας του Οδυσσέα να επιστρέψει (νοστήσει) στην Ιθάκη (ραψ. ε-ν 209) → «**Νόστος**».

γ. Ο Οδυσσέας στην Ιθάκη εξοντώνει με τη βοήθεια της Αθηνάς και του Τηλέμαχου τους μνηστήρες → «**Μνηστηροφονία**».

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Τι γνωρίζουμε για τον Όμηρο;

Απάντηση

Σχετικά με τη ζωή, το έργο και την πατρίδα του ποιητή υπάρχει έλλειψη εξακριβωμένων πληροφοριών. Γενικά πιστεύεται πως ο Όμηρος έζησε κατά τον

8ο αι. π.Χ. (ίσως μέχρι και τις αρχές του 7ου) στην Ιωνία, χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η πατρίδα του. Εφτά πόλεις τον διεκδικούν, με πιθανότερες τη Σμύρνη και τη Χίο. Η παράδοση τον ήθελε τυφλό, όμως αυτό θεωρείται απίθανο. Φαίνεται πως ο Όμηρος ήταν ποιητής ο οποίος ταξίδευε για να απαγγέλλει τα ποιήματά του, τα οποία πρέπει να συνέθετε χρησιμοποιώντας γραφή. Ίσως και να είναι ο πρώτος που κράτησε ραβδί εγκαινιάζοντας το είδος των ραψωδών. Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν πως ο Όμηρος αποτελεί το τέλος της δημιουργικής περιόδου της επικής ποίησης. Έργα του θεωρούνται η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*.

2. Παρατηρήστε την 6η εικόνα και περιγράψτε τα θέματα που παρουσιάζει.

Απάντηση

Στην εικόνα 6 του σχολικού βιβλίου υπάρχει τμήμα αγγειογραφίας που απεικονίζει τη διδασκαλία μουσικής και ποίησης. Στην αριστερή παράσταση δάσκαλος και μαθητής κάθονται ο ένας απέναντι στον άλλον και παίζουν λύρα. Στη δεξιά παράσταση ο δάσκαλος είναι καθιστός και κρατά ανοιχτό ένα χειρόγραφο, ενώ ο μαθητής όρθιος απαγγέλλει ή αποστηθίζει στίχους. Τα ομηρικά ποιήματα αποτελούσαν βασικό μάθημα της εκπαίδευσης των νέων· μέσα από αυτά οι νέοι μάθαιναν την ιστορία, τη θρησκεία τους, γνώριζαν τις καλές και κακές πλευρές του ανθρώπου κι έπαιρναν διδάγματα ζωής.

3. Προσέξτε το 6ο θέμα, «Βασικές ενδείξεις για την αξία των ομηρικών επών» –με τα σχετικά σχόλια 8, 9, 10 και τη 10η εικόνα παρακάτω– και γράψτε μία παράγραφο με θέμα: Η επίδραση που άσκησαν τα ομηρικά έπη από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα.

Απάντηση

Τα ομηρικά έπη γρήγορα αγαπήθηκαν πολύ και αποτέλεσαν βασικό στοιχείο της ψυχαγωγίας και της εκπαίδευσης των αρχαίων Ελλήνων, καθώς απαγγέλλονταν στις γιορτές τους και αποτελούσαν μάθημα για τα παιδιά τους στα σχολεία. Υπήρχαν μάλιστα και άνθρωποι που τα αποστήθιζαν. Μέσα απ' αυτά οι αρχαίοι Έλληνες μάθαιναν την ιστορία, τη θρησκεία τους, γνώριζαν την ανθρώπινη φύση, τις καλές και τις κακές της πλευρές, και έπαιρναν διδάγματα ζωής. Τα ομηρικά έπη άσκησαν τεράστια επίδραση επίσης στην αρχαία ελληνική και τη ρωμαϊκή λογοτεχνία και τέχνη, κυρίως στην ποίηση, την αγγειογραφία αλλά και στη γλυπτική, τη ζωγραφική και τη μικροτεχνία. Ο θαυμασμός όμως και η αγάπη για τα ομηρικά έπη συνεχίστηκε και πέρα από την αρχαιότητα σε διάφορες εποχές. Ακόμα και σήμερα θεωρούνται έργα με μεγάλη λογοτεχνική και μορφωτική αξία, διδάσκονται στα σχολεία και εξακολουθούν να εμπνέουν ποιητές, πεζογράφους, γλύπτες, ζωγράφους, σκηνοθέτες, καρτουνίστες, Έλληνες και ξένους.

(Ιδιαίτερα δηλωτική της αναγνώρισης του Ομήρου είναι η εικόνα 10, όπου παριστάνεται η αποθέωση του Ομήρου. Το γεγονός πως τον ποιητή στεφανώνουν ο Χρόνος και η Οικουμένη δηλώνει την αναγνώριση της αξίας του μέσα στην αιωνιότητα κι από όλη την ανθρωπότητα. Τονίζεται λοιπόν η διαχρονικότητα και η οικουμενικότητα του έργου του. Το γεγονός επίσης πως ανάμεσα στις προσωποποιημένες μορφές που έρχονται να θυσιάσουν στον βωμό που βρίσκεται μπροστά από τον ποιητή είναι η Ποίηση, η Τραγωδία και η Κωμωδία φανερώνει την επίδραση που άσκησε ο Όμηρος σε άλλα ποιητικά είδη.)

4. Ποια είναι τα βασικά θέματα της *Οδύσσειας* και ποια προβλήματα αναδεικνύουν;

Απάντηση

Κεντρικό θέμα της *Οδύσσειας* είναι ο αγώνας του βασιλιά της Ιθάκης Οδυσσέα να επιστρέψει με τους συντρόφους του από την Τροία στο νησί του και να ξαναπάρει τη θέση που είχε στο σπίτι και στον λαό του. Συγχρόνως όμως παρουσιάζεται κι ένα άλλο θέμα, συμπληρωματικό, αυτό της αναζήτησης του Οδυσσέα από τον γιο του Τηλέμαχο.

Μέσα από τα βασικά αυτά θέματα της *Οδύσσειας* αναδεικνύονται τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά το τέλος του Τρωικού πολέμου, σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις της εποχής του ποιητή, κατά την οποία οι *ευγενείς* αποκτούν δύναμη και αμφισβητούν τον θεσμό της κληρονομικής βασιλείας. Έτσι, ο ηρωισμός στην *Οδύσσεια* δεν είναι κυρίως πολεμικός, όπως στην *Ιλιάδα*, αλλά αγώνας καρτερικός για επιβίωση και επίτευξη των στόχων που έχει θέσει κάποιος. Γι' αυτό και η *Οδύσσεια* μπορεί να χαρακτηριστεί μεταπολεμικό έπος.

5. Αφού διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα από τον διάλογο του Πλάτωνα *Ίων*, όπου συνομιλούν ο φιλόσοφος Σωκράτης και ο ραψωδός Ίωνας (σελ. 15 σχολ. βιβλίου)**, να απαντήσετε στα εξής:**

α. Πώς παρουσιάζεται ο ραψωδός και ποια επίδραση ασκεί στους ακροατές του;

β. Τι ανάλογο μπορείτε να αναφέρετε σήμερα;

Απάντηση

α. Ο ραψωδός στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρουσιάζεται να είναι περήφανος για την τέχνη του και να έχει μεγάλη αυτοπεποίθηση ως προς τις επιδόσεις του σ' αυτήν (*γιατί αυτό κάνει την τέχνη μου πολύ καλή ... όσο εγώ*). Παρουσιάζεται όμως και ως επαγγελματίας που ενδιαφέρεται να έχει κέρδος από την άσκηση της τέχνης του. Φροντίζει λοιπόν η απαγγελία του να είναι

τέτοια, που να καθηλώνει το ακροατήριό του και να το κάνει να μετέχει συναισθηματικά σε όσα αυτός αφηγείται· γιατί, έτσι, αν η απαγγελία του συναρπάσει το κοινό, μπορεί να κερδίσει στους ραψωδικούς αγώνες, γεγονός που θα του αποφέρει χρήματα (*Πρέπει μάλιστα και να τους δίνω μεγάλη προσοχή, ... επειδή θα χάνω χρήματα*). Επίσης προσέχει να έχει ωραία και περιποιημένη εμφάνιση (*στολίζεστε και ντύνεστε όμορφα*), ταιριαστή με την τέχνη του, η οποία συγχρόνως τον βοηθά να προκαλεί καλή εντύπωση στο κοινό. Ακόμα η τέχνη του ραψωδού παρουσιάζεται όχι ως μια μηχανική απαγγελία των ομηρικών επών αλλά ως απαγγελία που συγχρόνως αποτελεί και ερμηνεία. Αυτό σημαίνει πως ο ραψωδός έχει μελετήσει σε βάθος τα έπη του Ομήρου, ώστε να είναι σε θέση να ερμηνεύσει τη σκέψη του ποιητή και μέσω της απαγγελίας του να τη μεταβιβάσει στους ακροατές του, για να τη γνωρίσουν και να την κατανοήσουν κι αυτοί. Όταν, λοιπόν, απαγγέλλει, είναι σαν να βγαίνει από τον εαυτό του, νιώθει σαν να βιώνει ο ίδιος όσα αφηγείται, να μετέχει συναισθηματικά σ' αυτά, προκαλώντας και στο κοινό του ανάλογη συναισθηματική μέθεξη και συγκίνηση.

β. Κάτι ανάλογο με τον ραψωδό θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελούν οι ηθοποιοί μιας θεατρικής παράστασης. Όπως ο ραψωδός, έτσι κι αυτοί θα πρέπει να μελετήσουν το έργο, ώστε να γνωρίσουν καλά και να κατανοήσουν τη σκέψη του συγγραφέα. Έπειτα μέσα από την ερμηνεία τους θα μεταφέρουν τη σκέψη του και στο κοινό, ώστε να τη γνωρίσει και να την κατανοήσει κι αυτό, προκαλώντας συγχρόνως σ' αυτό ανάλογα συναισθήματα. Οι ηθοποιοί, λοιπόν, αποτελούν ενδιάμεσο κρίκο ανάμεσα στον θεατρικό συγγραφέα και το κοινό, όπως αποτελεί αντίστοιχα ο ραψωδός ανάμεσα στον επικό ποιητή και το ακροατήριό του.

Ανακεφαλαίωση

Συμπληρώστε τα κενά με βάση τις γνώσεις που αποκτήσατε από την Εισαγωγή:

Έπος γενικά σημαίνει: *λόγος, διήγηση* και ειδικότερα *αφηγηματικό ποίημα με περιεχόμενο, μυθολογικό, ηρωικό, διδακτικό.*

Το ηρωικό έπος αφηγείται *κατορθώματα ηρώων και θεών, οι οποίοι συνυπάρχουν με τους ανθρώπους και κατευθύνουν τη δράση τους.*

Τα ομηρικά έπη αναφέρονται στη *Μυκηναϊκή* εποχή (*πιθανότατα στις αρχές του 12ου αι. π.Χ.*), δημιουργήθηκαν όμως κατά τη *Γεωμετρική* εποχή (*ειδικότερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 8ου αι. π.Χ., πιθανόν και κατά τις αρχές του 7ου αι. π.Χ.*).

Βασική διαφορά μεταξύ των αοιδών και των ραψωδών είναι η εξής: *οι αοιδοί συνέθεταν αυτοσχεδιάζοντας προφορικά τα έπη τους, τα οποία τραγουδούσαν με τη συνοδεία κιθάρας/φόρμιγγας, ενώ οι ραψωδοί δεν συνέθεταν, αλλά απομνημόνευαν και απάγγελλαν ρυθμικά έτοιμα καταγραμμένα έπη κρατώντας ραβδί.*
Τα γεγονότα της *Οδύσσειας* διαρκούν *περίπου 10* χρόνια, ο ποιητής της όμως τα εντάσσει σε *41* μέρες.
Στην *Οδύσσεια* διακρίνουμε τρία μεγάλα μέρη: α. την *«Τηλεμάχεια»* β. τον *«Νόστο»* και γ. τη *«Μνηστηροφονία»*.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις[*]

1. Τα ομηρικά έπη θα μπορούσαν να θεωρηθούν ιστορική πηγή; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

2. *Όμηρος, ραψωδοί, αοιδοί:* Να βάλετε τα πρόσωπα αυτά σε μια σειρά που να αντιστοιχεί στην εξελικτική πορεία της επικής ποίησης.

3. Να δείξετε την ετυμολογική προέλευση των λέξεων *αοιδός* και *ραψωδός*.

4. Να σημειώσετε ένα ✓ στο κουτάκι Σ ή Λ ανάλογα με το αν οι παρακάτω προτάσεις είναι σωστές ή λανθασμένες. Να δικαιολογείτε κάθε φορά τις απαντήσεις σας.

	Σ	Λ
α. Η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* κατά την επικρατέστερη άποψη ανήκουν στον τρωικό κύκλο των Κύκλιων επών.	☐	☐
β. Στην *Οδύσσεια* καθρεφτίζονται οι συνήθειες, οι αντιλήψεις, οι θεσμοί και ο υλικός πολιτισμός της εποχής στην οποία αναφέρεται το έπος.	☐	☐
γ. Η πρώτη επίσημη καταγραφή των επών έγινε στην Αθήνα περίπου δύο αιώνες μετά τη σύνθεσή τους.	☐	☐
δ. Το χρονικό παρόν της *Οδύσσειας* είναι δέκα χρόνια, όσος δηλαδή ήταν και ο χρόνος που πέρασε μέχρι να καταφέρει ο Οδυσσέας να επιστρέψει στην Ιθάκη.	☐	☐

* Οι Απαντήσεις στις *Συμπληρωματικές ερωτήσεις* βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου.

5. Να σημειώσετε ✓ στο τετράγωνο που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.

1. Σε ποιο από τα παρακάτω είδη επικής ποίησης ανήκει η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια*;
   α. στο διδακτικό ☐
   β. στο ηρωικό ☐
   γ. στο φιλοσοφικό. ☐

2. Με τον όρο «Ομηρικό ζήτημα» εννοούμε τα προβλήματα σχετικά με:
   α. την καταγωγή του ποιητή ☐
   β. τη διάδοση των ομηρικών επών ☐
   γ. το πρόσωπο του ποιητή της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* και τον τρόπο σύνθεσής τους. ☐

ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΣΤΗΝ ΙΘΑΚΗ

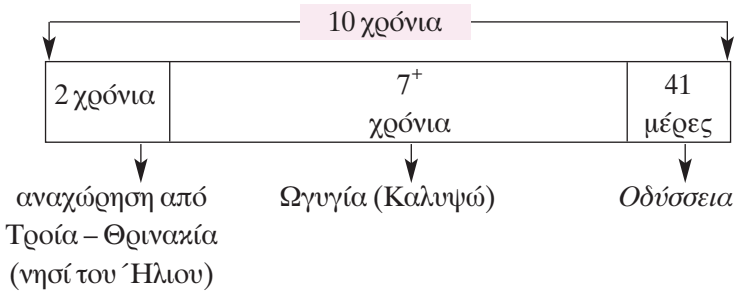

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΟΝΟΥ – ΤΟΠΟΥ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ *ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ*

ΧΡΟΝΟΣ	ΡΑΨΩΔΙΕΣ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΤΟΠΟΣ
1η μέρα	α	Συνέλευση των θεών – Η Αθηνά στην Ιθάκη συμβουλεύει τον Τηλέμαχο	Όλυμπος – Ιθάκη
2η μέρα	β	Συνέλευση Ιθακησίων – Ταξίδι Τηλέμαχου	Ιθάκη
3η μέρα	γ	Ο Τηλέμαχος στην Πύλο – Συνάντηση με τον Νέστορα	Πύλος
4η μέρα	γ	Αναχώρηση Τηλέμαχου για Σπάρτη	
5η μέρα	δ	Ο Τηλέμαχος στη Σπάρτη	Σπάρτη
6η μέρα	δ	Συζήτηση Τηλέμαχου-Μενέλαου – Οι μνηστήρες μαθαίνουν για το ταξίδι του Τηλέμαχου	Σπάρτη – Ιθάκη
7η μέρα	ε	Νέα συνέλευση των θεών – Ο Ερμής ειδοποιεί την Καλυψώ να αφήσει τον Οδυσσέα να φύγει	Ωγυγία
8η μέρα 9η μέρα 10η μέρα 11η μέρα	ε	Η κατασκευή της σχεδίας του Οδυσσέα	Ωγυγία
12η μέρα	ε	Αναχώρηση Οδυσσέα από την Ωγυγία	
12η-28η μέρα	ε	Ο Οδυσσέας ταξιδεύει με ασφάλεια	
29η-30ή μέρα	ε	Τρικυμία – ναυάγιο Οδυσσέα	
31η μέρα	ε	Ο Οδυσσέας ναυαγός στη Σχερία	Σχερία
32η μέρα	ζ η	Συνάντηση Οδυσσέα-Ναυσικάς Ο Οδυσσέας στο παλάτι του Αλκίνοου	Σχερία

ΧΡΟΝΟΣ	ΡΑΨΩΔΙΕΣ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΤΟΠΟΣ
33η μέρα	θ ι κ λ μ	Παρουσίαση του Οδυσσέα στους Φαίακες – Διοργάνωση συμποσίου και αθλητικών αγώνων Ο Οδυσσέας διηγείται τις περιπέτειές του από την αναχώρησή του από την Τροία μέχρι την άφιξή του ως ναυαγός στο νησί Ωγυγία	Σχερία ι – Κίκονες, Λωτοφάγοι, Κύκλωπες κ – νησί Αιόλου, Λαιστρυγόνες, Κίρκη λ → Άδης μ – Σειρήνες, Σκύλλα και Χάρυβδη, Θρινακία
34η μέρα	ν	Αναχώρηση του Οδυσσέα από τη Σχερία	
35η μέρα	ν ξ	Ο Οδυσσέας ξυπνά στην Ιθάκη Συνάντηση με την Αθηνά Συνάντηση με τον Εύμαιο	Ιθάκη
36η μέρα	ο	Ο Τηλέμαχος αναχωρεί από τη Σπάρτη	Σπάρτη
37η μέρα	ο	Ο Τηλέμαχος πάλι στην Πύλο	Πύλος
38η μέρα	ο π	Ο Τηλέμαχος φτάνει στην Ιθάκη και πηγαίνει στην καλύβα του Εύμαιου Αναγνώριση Τηλέμαχου-Οδυσσέα	Ιθάκη
39η μέρα	ρ σ τ υ	Ο Τηλέμαχος στο παλάτι – Ο Οδυσσέας στο παλάτι ως ζητιάνος Πυγμαχία Οδυσσέα-Ίρου Συνομιλία Οδυσσέα-Πηνελόπης – Η Ευρύκλεια αναγνωρίζει τον Οδυσσέα Ο Οδυσσέας κοιμάται στο παλάτι	Ιθάκη
40ή μέρα	υ φ χ ψ	Πριν από τη μνηστηροφονία Προκήρυξη αγώνα τόξου Μνηστηροφονία Αναγνώριση Οδυσσέα-Πηνελόπης	Ιθάκη
41η μέρα	ψ	Οδηγίες Οδυσσέα προς την Πηνελόπη Αναγνώριση Οδυσσέα-Λαέρτη – Ειρήνευση με τους συγγενείς των μνηστήρων	Ιθάκη

ΜΕΡΟΣ 1ο

«ΤΗΛΕΜΑΧΕΙΑ»
(α-δ)

ΤΟ ΚΥΡΙΩΣ ΠΡΟΟΙΜΙΟ – ΤΟ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΤΗΣ ΜΟΥΣΑΣ
(α 1-25)

Περιληπτική απόδοση

Ο ποιητής καλεί τη Μούσα να διηγηθεί τις περιπέτειες του Οδυσσέα, που για χρόνια παραδέρνει στα πέλαγα, μετά την άλωση της Τροίας, προσπαθώντας να γυρίσει αυτός κι οι σύντροφοί του πίσω στην πατρίδα. Αυτοί όμως δεν σώθηκαν· τιμωρήθηκαν με αφανισμό, γιατί έφαγαν τα βόδια του θεού Ήλιου. Όσο για τον Οδυσσέα, δεν μπορεί να γυρίσει στην Ιθάκη, επειδή τον κρατά στο νησί της η θεά Καλυψώ. Ωστόσο οι θεοί αποφασίζουν κάποτε την επιστροφή του στην πατρίδα. Κι εκεί όμως τον περιμένουν νέοι αγώνες. Κι ενώ όλοι οι θεοί τον συμπαθούν, ο Ποσειδώνας είναι θυμωμένος μαζί του και τον ταλαιπωρεί, εμποδίζοντας τον γυρισμό του στην Ιθάκη.

Ερμηνεία λέξεων ή φράσεων

τον πολύτροπο (στ. 1): ο πολυμήχανος, αυτός που βρίσκει πολλούς τρόπους για να αποφεύγει το κακό και να πετυχαίνει τον στόχο του.
τις βουλές (στ. 4): τον τρόπο σκέψης και τις διαθέσεις.
νήπιοι και μωροί (στ. 10): ανόητοι, άμυαλοι· που δεν κατάλαβαν τις συνέπειες των πράξεών τους.

Πραγματολογικά στοιχεία

Μούσα (στ. 1)**:** εδώ πρόκειται για την Καλλιόπη, τη Μούσα της επικής ποίησης. Οι Μούσες ήταν εννέα και ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, της μνημονικής ικανότητας δηλαδή, που ήταν εντελώς απαραίτητη σε εποχές που δεν υπήρχε γραφή (ευδιάκριτη η σχέση της Μούσας με τη μνημονική ικανότητα των αοιδών, απαραίτητο στοιχείο για τη σύνθεση και τη διάδοση των επικών τους ποιημάτων). Αργότερα απονεμήθηκαν ονόματα και ιδιαίτερες αρμοδιότητες στην κάθε Μούσα· έτσι, εκτός από την Καλλιόπη, τη Μούσα της επικής

ποίησης, οι άλλες οκτώ Μούσες ήταν: η Θάλεια (της κωμωδίας), η Ερατώ (της ερωτικής ποίησης), η Ευτέρπη (της αυλητικής), η Πολύμνια (της παντομίμας), η Κλειώ (της ιστορίας), η Τερψιχόρη (της λυρικής ποίησης), η Ουρανία (της αστρονομίας), η Μελπομένη (της τραγωδίας). Οι Μούσες ήταν θεότητες ήπιες που έφερναν στους ανθρώπους την παρηγοριά και την ομορφιά μέσα από τις τέχνες και την ηθική. Σήμερα η λέξη *μούσα* χρησιμοποιείται για να δηλώσει πρόσωπο (κυρίως γυναίκα) που εμπνέει κάποιον καλλιτεχνικά.

αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό (στ. 2-3)**:** η Τροία θεωρούνταν ιερή πόλη, γιατί, σύμφωνα με τον μύθο, τα τείχη της είχαν χτίσει οι θεοί Απόλλωνας και Ποσειδώνας· ωστόσο, οποιαδήποτε πόλη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ιερή ή θεία, καθώς είχε κάποιον θεό (ή θεούς) που την προστάτευε (πρβλ. τους πολιούχους αγίους των σημερινών πόλεων) και στον οποίο αφιερώνονταν ιερά (βωμοί, άλση, ναοί κ.λπ.).

του υπέρλαμπρου Ήλιου (στ. 11)**:** οι αρχαίοι πίστευαν πως ο θεός Ήλιος διατρέχει καθημερινά τον ουρανό με το φωτεινό του άρμα ξεκινώντας από την Ανατολή. Από εκεί ψηλά όπου βρισκόταν πίστευαν πως μπορεί να βλέπει τα πάντα και να γνωρίζει καθετί που συνέβαινε στη γη, γι' αυτό τον ονόμαζαν *παντεπόπτη*. Τα βόδια του Ήλιου, που έφαγαν οι σύντροφοι του Οδυσσέα, βρίσκονταν στη νήσο Θρινακία, παλιότερη ονομασία μάλλον της Σικελίας.

Δίας (στ. 12)**:** ο ανώτερος από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου. Ήταν γιος του Κρόνου και της Ρέας. Η μητέρα του τον έσωσε από τον πατέρα του, που καταβρόχθιζε τα παιδιά του, στέλνοντάς τον μόλις γεννήθηκε σ' ένα σπήλαιο στην Κρήτη και δίνοντας στον Κρόνο να καταπιεί μια σπαργανωμένη πέτρα. Αφού εκθρόνισε τον πατέρα του Κρόνο και νίκησε τους Τιτάνες και τους Γίγαντες, ο Δίας έμεινε ο μοναδικός κυρίαρχος του κόσμου. Παντρεύτηκε την Ήρα, αλλά απέκτησε παιδιά (θεούς ή ήρωες) και με θνητές γυναίκες (π.χ. Σεμέλη, Λητώ, Λήδα, Δανάη). Είχε πολλές ιδιότητες στις οποίες οφείλονταν οι διάφορες επωνυμίες του (π.χ. προστάτης των ικετών → *Ικέσιος*, προστάτης των ξένων → *Ξένιος*, επόπτης των όρκων → *Όρκιος* κ.ά.).

Καλυψώ (στ. 18)**:** κόρη του Τιτάνα Άτλαντα· κατοικούσε στο νησί Ωγυγία.

Ποσειδώνας (στ. 23)**:** ένας από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου, γιος του Κρόνου και της Ρέας, αδελφός του Δία και του Πλούτωνα, με τους οποίους μοιράστηκε τον κόσμο. Ήταν θεός της θάλασσας. Γυναίκα του ήταν η Αμφιτρίτη. Σύμβολό του είχε την τρίαινα, με την οποία ανατάραζε, όποτε ήθελε, τα νερά της θάλασσας.

θεϊκός Οδυσσέας (στ. 24)**:** ο Οδυσσέας, όπως και άλλοι ομηρικοί ήρωες, χαρακτηρίζεται έτσι όχι τόσο γιατί η καταγωγή του ανάγεται σε θεούς, όσο γιατί είχε εξαιρετικές ικανότητες.

Στοιχεία υλικού πολιτισμού

κάστρο (στ. 3)**:** γύρω από τις πόλεις χτίζονταν τείχη για την καλύτερη ασφάλεια και προστασία τους.

Στοιχεία δομής

Οι στίχοι 1-25 αποτελούν την εισαγωγή της *Οδύσσειας*. Ο πρόλογος, η εισαγωγή ενός επικού ποιήματος ονομάζεται **προοίμιο**.

Εύκολα κατανοεί κάποιος την ανάγκη μιας εισαγωγής σ' ένα εκτενές επικό ποίημα που μεταδιδόταν μάλιστα προφορικά.

Στην *Οδύσσεια* όμως η εισαγωγή της κατανέμεται σε δύο προοίμια, που είναι συμπληρωματικά μεταξύ τους (τα οποία αποτελούν και τις δύο θεματικές ενότητες των στ. 1-25):

- το **κυρίως προοίμιο** ή **προοίμιο του ποιητή**: στ. 1-13· σ' αυτό μιλά ο ποιητής.
- το **προοίμιο της Μούσας**: στ. 14-25· σ' αυτό υποτίθεται πως, έπειτα από την επίκλησή της από τον ποιητή, έχει αρχίσει τη διήγησή της η Μούσα.

Το **κυρίως προοίμιο** ακολουθεί τη συνήθη οργάνωση ενός επικού προοιμίου:

1. Επίκληση στη Μούσα (ο ποιητής καλεί τη Μούσα να τον βοηθήσει να αφηγηθεί τα γεγονότα): στ. 1.
2. Διήγηση (το θέμα του έπους και η υπόθεσή του σε γενικές γραμμές): στ. 1-11.
3. Παράκληση (ο ποιητής ζητά από τη Μούσα να αρχίσει τη διήγησή της από κάποιο ορισμένο σημείο ή απ' όπου θέλει αυτή): στ. 12-13.

Ωστόσο παρατηρούμε πως το πρώτο, το **κυρίως προοίμιο**, καλύπτει σε γενικές γραμμές μόνο ένα μέρος της υπόθεσης του έπους, και συγκεκριμένα τον αγώνα του Οδυσσέα για τον νόστο από την άλωση της Τροίας μέχρι το επεισόδιο με τα βόδια του Ήλιου στη Θρινακία και το ναυάγιο που ακολούθησε. Έτσι, προκύπτει η ανάγκη ενός **δεύτερου προοιμίου**, που θα συμπληρώσει τη θεματογραφία της *Οδύσσειας* με την αναφορά στην παραμονή του Οδυσσέα στο νησί της Καλυψώς, στην αποφασισμένη από τους θεούς επιστροφή του στην Ιθάκη, στους αγώνες που τον περιμένουν εκεί, στην οργή του Ποσειδώνα, ενώ σ' αυτό ακούγεται για πρώτη φορά και το όνομα του κεντρικού ήρωα.

Αξίες – αντιλήψεις – έθιμα – θεσμοί – κοινωνικοπολιτική οργάνωση

Επίκληση στη Μούσα: την επίκληση στη Μούσα τη συναντάμε γενικά στο προοίμιο των επικών ποιημάτων. Όμως δεν πρόκειται για μια απλή τυπική υποχρέωση, αλλά υπαγορεύεται από την πίστη των ανθρώπων της εποχής εκείνης πως το έργο του ποιητή-αοιδού είναι θεόπνευστο. Για τους ανθρώπους αυτούς ο Τρωικός πόλεμος και οι άλλοι του επικού κύκλου ήταν πραγματικές

ιστορίες και όχι δημιουργήματα της φαντασίας του ποιητή. Δεν θα μπορούσε λοιπόν ο ποιητής να θυμάται, για παράδειγμα, όλα αυτά τα γεγονότα του μακρινού παρελθόντος με τόσες λεπτομέρειες ή να γνωρίζει τι συζητήθηκε στο συμβούλιο των θεών στον Όλυμπο, αν δεν είχε την υποστήριξη κάποιας θεϊκής δύναμης. Η θεϊκή αυτή δύναμη ήταν κάποια Μούσα, που ενέπνεε τον ποιητή ή τραγουδούσε με το στόμα του.

Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους μεγάλα σφάλματα (στ. 9)**:** στον στίχο αυτό βρίσκουμε τη βασική ηθική αρχή που διέπει όλο το έπος της *Οδύσσειας*. Οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους· επιλέγουν τη δράση τους κι επομένως υφίστανται και τις συνέπειες των επιλογών τους, Έτσι, όταν κάποιος υπερβαίνει τα όριά του προσβάλλοντας τους θεούς (ή τους ανθρώπους), τιμωρείται. Αυτό συνέβη και με τους συντρόφους του Οδυσσέα, που έφαγαν τα βόδια του θεού Ήλιου, παρά την προειδοποίηση του ήρωα, και τιμωρήθηκαν στη συνέχεια με τον αφανισμό τους.

Η ηθική αυτή αρχή αποτελεί τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο θα κινηθούν οι ενέργειες των προσώπων του έργου και οι συνέπειες των πράξεών τους.

η Καλυψώ ... γιατί τον ήθελε δικό της (στ. 18-19) – **Ωστόσο οι θεοί τώρα ... εκτός του Ποσειδώνα· αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα** (στ. 23-24)**:** στους στίχους αυτούς συναντάμε το στοιχείο του *ανθρωπομορφισμού* των θεών. Με τον όρο αυτό εννοούμε πως οι άνθρωποι απέδιδαν στους θεούς ανθρώπινα χαρακτηριστικά, ιδιότητες, συναισθήματα και αδυναμίες. Συγκεκριμένα εδώ γίνεται λόγος για τον έρωτα της νεράιδας Καλυψώς για τον Οδυσσέα, τη συμπάθεια των θεών γενικά προς τον ήρωα και για την άγρια οργή του Ποσειδώνα εναντίον του.

προτού πατήσει της πατρίδας του το χώμα (στ. 25)**:** ο Ποσειδώνας ήταν, όπως γνωρίζουμε, ο θεός της θάλασσας· όσο λοιπόν ο ήρωας ταξίδευε στη θάλασσα, ο Ποσειδώνας μπορούσε να ταλαιπωρεί τον ήρωα και να στέκεται εμπόδιο στον νόστο του. Από τη στιγμή όμως που ο Οδυσσέας φτάνει τελικά στην Ιθάκη, η δικαιοδοσία του θεού τελειώνει.

Ηθογράφηση προσώπων

Οδυσσέας

Στο προοίμιο ο ποιητής δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ηθογράφηση του κεντρικού ήρωα του έπους. Αρχικά τονίζεται η επινοητικότητα και η ευστροφία του με το επίθετο **πολύτροπος** (στ. 1). Την ιδιότητα του κοσμογυρισμένου μας δίνει ο ποιητής με τη φράση *βρέθηκε ως τα πέρατα του κόσμου* (στ. 2). Είναι επίσης **πολύπειρος** (*Γνώρισε πολιτείες πολλές ... που τον σημάδεψαν,* στ. 4-5) αλλά και **πολύπαθος**, καθώς υπέφερε πολλά όλα αυτά τα χρόνια μέσα στα πέλαγα (στ. 5). Επιπλέον η φράση *αφού της Τροίας*

πάτησε το κάστρο το ιερό (στ. 2-3) δηλώνει τον καθοριστικό ρόλο του Οδυσσέα στην άλωση της Τροίας, καθώς είναι γνωστό ότι αυτή επιτεύχθηκε χάρη στο τέχνασμα του ήρωα με τον Δούρειο Ίππο. Παρατηρούμε, βέβαια, πως ανάμεσα στις παραπάνω ιδιότητες του ήρωα υπάρχει μια αιτιώδης σχέση: ο Οδυσσέας είναι καστροκατακτητής, γιατί είναι πολύτροπος, και είναι πολύπειρος, γιατί είναι κοσμογυρισμένος (έτσι είδε κι έμαθε πολλά) αλλά και πολύπαθος.

Κοντά σ' αυτές τις ιδιότητες όμως που παραδοσιακά αποδίδονταν στον ήρωα, ο ποιητής της *Οδύσσειας* προσθέτει ακόμα μία, αυτή του **φιλέταιρου αρχηγού**, δηλαδή αυτού που αγαπά και νοιάζεται για τους συντρόφους του, τους οποίους προσπάθησε να σώσει. Στο σημείο αυτό ο ποιητής με τον στ. 9 (*Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα*) δικαιολογεί το γεγονός πως ο Οδυσσέας επέστρεψε μόνος του, χωρίς τους συντρόφους του, και αποσείει την ευθύνη για τον χαμό τους από τον ήρωα του έπους. Τέλος, το επίθετο **θεϊκός** (στ. 24) υποδηλώνει τις εξαιρετικές ικανότητες και αρετές του ήρωα. Επίσης φανερός στο προοίμιο είναι και ο πόθος του Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρίδα και τους δικούς του (*πόθος διπλός, του γυρισμού και της γυναίκας του,* στ. 16-17).

Οι σύντροφοι του Οδυσσέα

Το μόνο που αναφέρεται εδώ για τους συντρόφους του Οδυσσέα είναι η ανοησία και η αμυαλιά τους, που τους οδήγησε στον αφανισμό και η οποία έρχεται σε αντίθεση με την ευστροφία του ήρωα. Τονίζεται επίσης ότι η ευθύνη για τον χαμό τους βαραίνει αποκλειστικά τους ίδιους.

Ο λειτουργικός ρόλος του προοιμίου

Με το προοίμιο ο ποιητής:

- Επικαλείται τη Μούσα να τον βοηθήσει στο δύσκολο έργο του.
- Δηλώνει το θέμα του έπους: ο άντρας ο πολύτροπος στον αγώνα του για την επιστροφή και την αποκατάστασή του.
- Προβάλλει τον κεντρικό ήρωα του έργου, τον Οδυσσέα, και τον ηθογραφεί.
- Δίνει τη βασική ηθική αρχή που διέπει όλο το έπος (οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τις πράξεις τους και τις συνέπειες που απορρέουν από αυτές· κι όποιος υπερβαίνει τα όριά του προσβάλλοντας τους θεούς ή τους ανθρώπους τιμωρείται).

Στοιχεία τεχνικής

- Το α′ προοίμιο (στ. 1-13) ανοίγει και κλείνει με επίκληση της Μούσας (*Τον άντρα, Μούσα...,* στ. 1) – *Από όπου θες, θεά, ξεκίνα ... σ' εμάς* στ. 12-13). Το σχήμα αυτό στη λογοτεχνία ονομάζεται **κύκλος**. Μ' αυτό το σχήμα ο ποιη-

τής τονίζει τον καθοριστικό ρόλο της Μούσας στη σύνθεση του έπους. Παρατηρούμε ωστόσο πως στη δεύτερη επίκληση της Μούσας (στ. 12-13) ο ποιητής ταυτίζεται με το ακροατήριό του ή μιλάει ως μέλος της συντεχνίας των ραψωδών (*να **μου** ανιστορήσεις,* στ. 1 – *πες την και σ' **εμάς**,* στ. 13).

- Στο **α' προοίμιο** (στ. 1-13), ο ποιητής σκόπιμα **αποσιωπά το όνομα του κεντρικού ήρωα του έπους**. Η επιλογή αυτή του ποιητή έχει δεχτεί διάφορες ερμηνείες. Μια άποψη θεωρεί πως το χαρακτηριστικό για τον Οδυσσέα επίθετο *πολύτροπος* (στ. 1), το ότι *της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό* (στ. 2-3) και όλα τα άλλα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του που ακολουθούν «φωτογραφίζουν» αμέσως τον ήρωα. Άλλοι θεωρούν πως με τον τρόπο αυτό ο ποιητής κεντρίζει την περιέργεια και το ενδιαφέρον των ακροατών του. Σύμφωνα όμως με άλλη άποψη, ο ποιητής αποφεύγει να αναφέρει το όνομα του ήρωά του, όπως συνηθίζεται για τους νεκρούς, γιατί το α' προοίμιο (στ. 1-13) αναφέρεται στο ποιητικό παρελθόν του Οδυσσέα (από τότε που έφυγε από την Τροία μέχρι το νησί του Ήλιου), μια περίοδο κατά την οποία ο ήρωας θεωρούνταν αφανισμένος. Αντίθετα, στο β' προοίμιο (στ. 14-25), όπου γίνεται αναφορά στο ποιητικό παρόν του ήρωα (παραμονή του στο νησί της Καλυψώς, επιστροφή στην πατρίδα, μνηστηροφονία), δηλώνεται σαφώς το όνομά του.

ποιητικό παρελθόν – ποιητικό παρόν της *Οδύσσειας*: η διήγηση της *Οδύσσειας* ξεκινά με τον Οδυσσέα να βρίσκεται στο νησί της Καλυψώς. Επομένως ό,τι έχει προηγηθεί (οι περιπλανήσεις και οι περιπέτειές του μετά την άλωση της Τροίας μέχρι και το επεισόδιο στο νησί του θεού Ήλιου) αποτελούν το **ποιητικό παρελθόν** της *Οδύσσειας*, ενώ ό,τι εκτυλίσσεται στο νησί της Καλυψώς και τα επεισόδια που ακολουθούν αποτελούν το **ποιητικό παρόν**.

- Χαρακτηριστικό στοιχείο της τεχνικής του ποιητή είναι πως η διήγηση της *Οδύσσειας* (στ. 14 κ.εξ.) δεν ξεκινά από την αρχή των περιπλανήσεων και των περιπετειών του Οδυσσέα, δηλαδή δεν γίνεται με χρονολογική σειρά, μετά την αναχώρησή του από την Τροία, αλλά από τη μέση (**in medias res**), από το πιο κρίσιμο σημείο, και συγκεκριμένα από την παραμονή του Οδυσσέα στο νησί της Καλυψώς. Τα γεγονότα που προηγήθηκαν θα παρουσιαστούν αναδρομικά μέσα από αφηγήσεις του ίδιου του ήρωα. Ο Όμηρος είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε αυτό τον τρόπο αφήγησης.

Ο Οδυσσέας στην Ωγυγία εξάπτει το ενδιαφέρον του αναγνώστη ή του ακροατή από δύο απόψεις: δεν θέλει μόνο να μάθει πώς θα καταφέρει ο Οδυσσέας να φτάσει από εκεί στην πατρίδα του, αλλά και πώς μπλέχτηκε σ' αυτή τη φαινομενικά απελπιστική κατάσταση [...]. Το πρόσωπο του Οδυσσέα είναι κατά κάποιο τρόπο αινιγματικό για τον ακροατή. Αυτό το τέχνασμα, να δοθεί δηλαδή στην αρχή της επικής δράσης [...] είναι γρίφος, θα λέγαμε, που επιλύεται στη συνέχεια με μεγάλη επιβράδυνση, και μάλιστα σταδιακά, εκπλήσσει και αιχμαλωτίζει τον αναγνώστη.

W. Suerbaum

- Όπως ήδη έχει αναφερθεί στην εισαγωγή, η τέχνη των αοιδών στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στη χρήση τυπικών λέξεων, φράσεων, καταστάσεων ή ενεργειών. Στο προοίμιο λοιπόν συναντάμε δύο τέτοια βασικά **τυπικά επίθετα** που συνοδεύουν τον Οδυσσέα: *πολύτροπος* και *θεϊκός*.
- Μία από τις τεχνικές που χρησιμοποιεί συχνά ο ποιητής στο έργο του είναι η **προοικονομία**. Με την προοικονομία ο ποιητής προετοιμάζει σε γενικές γραμμές επεισόδια που θα συμβούν, προγραμματίζει δηλαδή και σχεδιάζει την εξέλιξη της πλοκής του μύθου, ώστε αυτή να παρουσιάζεται αληθοφανής και αιτιολογημένη, ή ενημερώνει τον ακροατή για τα επόμενα. Η προοικονομία μπορεί να πάρει διάφορες μορφές (π.χ. **προειδοποίηση** ή **προσήμανση**, **υπαινικτικός προϊδεασμός** κ.ά. [βλ. *Στοιχεία τεχνικής* της επόμενης ενότητας, σελ. 50]). Συγκεκριμένα, στην ενότητα αυτή βρίσκουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις προοικονομίας:
  - στ. 20-21: ο αναγνώστης/ακροατής προειδοποιείται για την επιστροφή του Οδυσσέα στην Ιθάκη. Μαθαίνει πως έχει έρθει ο καιρός που οι θεοί αποφάσισαν να γυρίσει ο Οδυσσέας στην πατρίδα του.
  - στ. 22: ο αναγνώστης/ακροατής προειδοποιείται για τη μνηστηροφονία, καθώς γίνεται γνωστό πως στην Ιθάκη περιμένουν νέοι αγώνες τον ήρωα.
- Κυρίαρχο στοιχείο στο προοίμιο είναι οι **αντιθέσεις**:
  - ο πολύτροπος Οδυσσέας – οι νήπιοι σύντροφοι → προβάλλεται πιο έντονα και καθαρά το ήθος του Οδυσσέα.
  - σωτηρία του Οδυσσέα – αφανισμός των συντρόφων → το διαφορετικό τέλος της περιπέτειάς τους (αίσιο για τον Οδυσσέα – ολέθριο για τους συντρόφους του) βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη διαφορά ήθους ανάμεσα στον Οδυσσέα και τους συντρόφους του.
  - επιστροφή των άλλων ηρώων του Τρωικού πολέμου – ο Οδυσσέας εξακολουθεί να βρίσκεται μακριά από την πατρίδα του → τονίζεται η μοναξιά του ήρωα (μόνος αυτός απ' όλους τους άλλους ήρωες δεν έχει επιστρέψει ακόμα στην πατρίδα).
  - συμπάθεια όλων των θεών για τον ήρωα – άγριος θυμός Ποσειδώνα → τονίζεται η μοναδική εξαίρεση στη στάση των θεών απέναντι στον Οδυσσέα και επομένως ο αμφίρροπος νόστος του ήρωα (οι θεοί έχουν αποφασίσει τον γυρισμό του, ο Ποσειδώνας όμως είναι ο μόνος αντίθετος σ' αυτό και εξακολουθεί να τον ταλαιπωρεί).

➢ Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως ο ποιητής στο προοίμιο προσδιόρισε τον **χρόνο** και τον **τόπο** όπου αρχίζει η αφήγησή του, καθώς και **την αρχή που διέπει όλο το έργο**, μας **παρουσίασε τον ήρωα** του έργου, τον Οδυσσέα, και **τις σχέσεις του** με πρόσωπα που τον δυσκόλεψαν (οι σύντροφοί του με την αμυαλιά τους), τον δυσκολεύουν (Καλυψώ) ή τον εχθρεύονται (Ποσειδώνας) και που πρόκειται να τον δυσκολέψουν (μνηστήρες) κι έθεσε τα **βασικά νήματα της πλοκής**, επιτρέποντάς μας **να συμπεράνουμε την αίσια έκβαση** του αγώνα του Οδυσσέα για επιστροφή και αποκατάσταση στην πατρίδα του. Απομένει όμως το πώς θα συντελεστεί η αίσια αυτή έκβαση και με τη δράση ποιων σύνδρομων (βοηθούν τον ήρωα) και ποιων αντίδρομων (αντιμάχονται τον ήρωα) δυνάμεων.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποια θέματα καλύπτει το πρώτο προοίμιο και ποια το δεύτερο;

Απάντηση

Το πρώτο προοίμιο καλύπτει τον αγώνα του Οδυσσέα να επιστρέψει στην πατρίδα του μετά την άλωση της Τροίας μέχρι το ναυάγιο μετά την αναχώρηση από το νησί του Ήλιου, καθώς και το επεισόδιο με τα βόδια του θεού Ήλιου που στάθηκε αιτία για τον χαμό των συντρόφων του.

Το δεύτερο προοίμιο συμπληρώνει τη θεματογραφία του έπους με την αναφορά στην παραμονή του Οδυσσέα στο νησί της νεράιδας Καλυψώς, που τον κρατά κοντά της, παρά τη θέλησή του, στην απόφαση των θεών να επιστρέψει πια ο Οδυσσέας στην πατρίδα του, στους νέους αγώνες που τον περιμένουν όταν φτάσει εκεί, στη συμπάθεια όλων των θεών προς τον ήρωα, με μοναδική εξαίρεση τον Ποσειδώνα, που είναι οργισμένος μαζί του.

2. Ποιοι εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα και ποιοι αποφάσισαν να τον βοηθήσουν;

Απάντηση

Εμποδίζουν τον νόστο του Οδυσσέα: η Καλυψώ και ο Ποσειδώνας (τα κίνητρά τους όμως είναι διαφορετικά: για την Καλυψώ κίνητρο είναι ο έρωτάς της για τον ήρωα, ενώ για τον Ποσειδώνα η άγρια οργή του γι' αυτόν).
Αποφάσισαν να βοηθήσουν τον Οδυσσέα: όλοι οι άλλοι θεοί (κίνητρό τους η συμπάθειά τους για τον ήρωα).

3. Ποιες λέξεις ή φράσεις του κειμένου αυτής της ενότητας έχουν μεταφορική σημασία;

Απάντηση

Λέξεις ή φράσεις με μεταφορική σημασία: *αφού της Τροίας πάτησε το κάστρο το ιερό* (στ. 2-3) – *που τον σημάδεψαν* (στ. 5) – *σηκώνοντας το βάρος για ... τον γυρισμό* (στ. 6-7) – *κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα* (στ. 11) – *απ' της θάλασσας τη μάχη* (στ. 15) – *αυτός σφοδρό κρεμούσε τον θυμό του πάνω στον θεϊκό Οδυσσέα* (στ. 24).

4. Εντοπίστε στην περιληπτική αναδιήγηση των γεγονότων της *Οδύσσειας* με χρονολογική σειρά (9ο θέμα της Εισαγωγής) το σημείο αυτό από το οποίο η Μούσα αρχίζει να διηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα και σκεφτείτε τι πετυχαίνει ο ποιητής μ' αυτή την αρχή (την αρχή *in medias res*).

Απάντηση

Η Μούσα αρχίζει να διηγείται τον αγώνα του Οδυσσέα για επιστροφή στην πατρίδα του όχι με χρονολογική σειρά, ξεκινώντας δηλαδή από την αναχώρησή του από την Τροία, αλλά από τη μέση περίπου, από το κρισιμότερο σημείο της υπόθεσης, όταν ο Οδυσσέας, έχοντας χάσει πια όλους τους συντρόφους του και το πλοίο του, βρίσκεται στο νησί της νεράιδας Καλυψώς, που τον κρατά κοντά της, παρά τη θέλησή του· βρίσκεται δηλαδή σε μια φαινομενικά αδιέξοδη κατάσταση.

Ο ποιητής επιλέγοντας να ξεκινήσει από αυτό το σημείο τη διήγησή του πετυχαίνει να εκπλήξει τους ακροατές/αναγνώστες του και να εξάψει την περιέργεια και το ενδιαφέρον τους σχετικά με το πώς έφτασε ο Οδυσσέας σ' αυτή την κατάσταση και πώς θα καταφέρει να βγει από αυτήν και να επιστρέψει στην πατρίδα του.

5. Στα ομηρικά έπη συναντάμε συχνά αντιθέσεις, που βοηθούν το μάτι και τον νου να συλλαμβάνει καθαρότερα τα πράγματα, ακριβώς επειδή τα αντιπαραθέτει βάζοντας το ένα απέναντι στο άλλο: π.χ. στους στίχους 7-11 ο Οδυσσέας αντιπαρατίθεται προς τους άμυαλους κι ανόητους συντρόφους του που αφανίστηκαν από δικά τους σφάλματα, **ενώ στους στίχους 14-19 προς τους** άλλους τρωικούς ήρωες που έχουν πια επιστρέψει στα σπίτια τους, **και στον στίχο 23 ο Ποσειδώνας αντιπαρατίθεται προς** όλους τους άλλους θεούς, οι οποίοι συμπαθούν τον Οδυσσέα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά βάζοντας στη σωστή τους θέση τις λέξεις ή φράσεις: *καστροκατακτητής, πολύπαθος, πολύτροπος, πολύπειρος, έξυπνος, του γυρισμού και της γυναίκας του, κοσμογυρισμένος, φιλέταιρος, ήρωας* (δύο λέξεις περισσεύουν).

Στο πρώτο προοίμιο ο Οδυσσέας παρουσιάζεται: *πολύτροπος, κοσμογυρισμένος, καστροκατακτητής, πολύπειρος, πολύπαθος και φιλέταιρος*, η Μούσα εξάλλου στους στίχους 16-17 κάνει λόγο για τον διπλό πόθο του Οδυσσέα: *του γυρισμού και της γυναίκας του.*

Απάντηση στην ερώτηση για τα Παράλληλα κείμενα

▸ **Να συγκρίνετε τους 5 πρώτους στίχους του προοιμίου της *Οδύσσειας* με το απόσπασμα από το *Έπος του Γκιλγκαμές* και να αναζητήσετε ομοιότητες.**

Απάντηση

Και τα δύο έπη ξεκινούν με την αναφορά στον κεντρικό ήρωα (*τον άντρα [...] τον πολύτροπο – Γι' αυτόν που όλα...*), ο οποίος όμως στους συγκεκριμένους στίχους και των δύο επών παραμένει ανώνυμος· ωστόσο η ταυτότητά του δηλώνεται έμμεσα με κάποια βασικά χαρακτηριστικά του. Κάποια από αυτά είναι κοινά για τους δύο ήρωες· έτσι ο ήρωας του *Έπους του Γκιλγκαμές* παρουσιάζεται πολύπειρος (*που όλα τ' αγνάντεψε – που κάθε τι δοκίμασε – που όλα τα γεύτηκε και γνώσην απόχτησε πολλή*) και κοσμογυρισμένος (*χώρες πολλές ερεύνησε – σε τόπους μακρινούς ταξίδεψε*), όπως και ο Οδυσσέας στο ομηρικό έπος.

*Συμπληρωματικές ερωτήσεις**

1. Να συμπληρώσετε τα παρακάτω κενά:

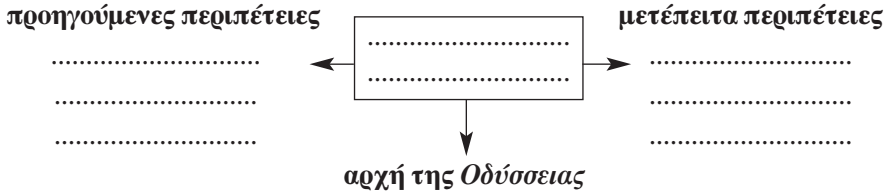

2. Ποιους στόχους εξυπηρετεί η αναφορά στο προοίμιο του επεισοδίου με τα βόδια του θεού Ήλιου στη Θρινακία;

3. Να συγκρίνετε το απόσπασμα από το προοίμιο της *Θεογονίας* (σελ. 19 του σχολ. βιβλίου) με το προοίμιο της *Οδύσσειας* και να βρείτε ομοιότητες και διαφορές.

* Οι Απαντήσεις στις *Συμπληρωματικές ερωτήσεις* βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου.

Απάντηση στην ερώτηση που συνοδεύει εικόνα

Εικ. 2, σελ. 17 σχολ. βιβλίου

Πώς δηλώνεται εδώ η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα;

Απάντηση

Η εξάρτηση του ποιητή από τη Μούσα φαίνεται από το γεγονός πως η Μούσα παραδίδει στον καλλιτέχνη το βιολί, για να παίξει, το οποίο εδώ συμβολίζει την τέχνη και την έμπνευση του ποιητή.